

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ
ЦЕНТР МІЖНАРОДНОЇ ОСВІТИ І СПІВРОБІТНИЦТВА

З А Т В Е Р Д Ж У Ю

Голова приймальної комісії ХДАК

КУЛЬТУРИ

№ 3003600

Василь ШЕЙКО

**ПРОГРАМА
ТВОРЧОГО КОНКУРСУ
ДЛЯ АБІТУРІЄНТІВ З ЧИСЛА ІНОЗЕМНИХ ГРОМАДЯН
ТА ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА
ДЛЯ ЗДОБУТТЯ СТУПЕНЯ МАГІСТРА
Напрямок підготовки – 02 Культура і мистецтво
Спеціальність 025 – Музичне мистецтво
Спеціалізація «Академічний спів»**

ХАРКІВ – 2021

ВСТУП

Програма призначена для іноземних громадян, які виявили бажання здобувати вищу освіту в Україні та володіють мовою навчання (українською) в обсязі, який співвідноситься з рівнем "незалежного користувача" (відповідно до класифікації Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти).

Для вступників обов'язковим є фоніатричний огляд, що підтверджує здоровий стан голосового апарату

Творчий конкурс проводиться з метою виявлення знань та фахових компетентностей абітурієнтів серед іноземних громадян та осіб без громадянства (далі – абітурієнти), які бажають продовжити навчання в ХДАК для здобуття ступеня магістр з метою удосконалення професійної майстерності у подальшій творчо-виконавській, педагогічній та науковій діяльності в галузі музичного мистецтва, а також роботи в професійних концертних та музично-театральних закладах.

На навчання за ступенем «магістр» приймаються випускники ЗВО III-IV рівнів акредитації з кваліфікацією «бакалавр музичного мистецтва». Вступники повинні мати необхідний рівень професійної майстерності, володіти знаннями, уміннями та навичками з основних спеціальних дисциплін («Академічний спів», «Вокальна методика», «Методика викладання спеціальних дисциплін», «Постановка голосу», «Історія вокального мистецтва», «Історія світової музики», «Історія української музики», «Сучасна музика», «Музична естетика», «Музична психологія» тощо); виявляти обізнаність у галузі теорії та історії музичного, зокрема д мистецтва, оперувати професійною термінологією.

Під час випробування вступник повинен виявити:

Знання:

- основ теорії та історії музики, гармонії;
- основ вокальної методики;
- специфіки виконання різножанрових вокальних творів;
- основних історичних етапів формування вокальної музики;
- існуючих вокально-виконавських традицій,
- жанрово-стильових, виконавських та методико-педагогічних особливостей національних та зарубіжних вокальних шкіл;
- основного репертуару для свого типу голосу.
- принципів, методів, форм та засобів роботи над вокальним твором.
- принципів створення та реалізації виконавської інтерпретації у професійній діяльності вокального виконавця;
- найважливіших напрямків розробки актуальних проблем вокальної методики в сучасній науковій літературі;
- основних закономірностей й сучасних досягнень з теорії, історії та методології вокального мистецтва;
- методики викладання курсу «Вокальне мистецтво» в учбових закладах;

- технології виконання вокальних творів;
- державної мови (для іноземних громадян).

Уміння:

- розкрити ідейно-художню сутність та стилістичні особливості вокальних творів;
- вдумливо та виразно виконувати різні за жанром, характером, стилем, формою музичні твори;
- володіти основами професійного вокального дихання;
- орієнтуватися в питаннях історії вокального виконавства та творчості видатних співаків;
- розробляти виконавський план твору і визначати конкретні засоби для його практичного втілення;
- виявляти вокально-виконавські труднощі та шляхи їх подолання;
- робити загальний та музично-теоретичний аналіз вокального твору;
- обґрунтувати власну інтерпретацію виконуваних творів під час випробування;
- вільно визначати на слух, будувати та співати від звука інтервали, акорди та гами.
- орієнтуватися в художньо-стильових закономірностях та основних композиційних принципах вокального твору;
- аналізувати вокальний твір будь-якої епохи, музичного стилю та напрямку, виявляти його структурно-композиційні та драматургічні особливості.
- орієнтуватися в літературі з теорії, методики та практики викладання курсу «Вокальне мистецтво» та «Методика викладання спеціальних дисциплін»;
- працювати над подальшим вдосконаленням виконавської майстерності;
- оволодіти умінням інтонаційно-стильового аналізу сучасних вокальних творів різних стилів і жанрів та використати цей аналіз в виконавській інтерпретації;
- обґрунтувати вокально-виконавську трактовку, характеристику засобів виразності (темпоритму, динаміки, фразування, характеру звуковедення, штрихів, акцентів, фермат, цезури, паузи, rubato, тембрових особливостей, агогіки, визначенню часткових та загальних динамічних змістовних кульмінацій);
- інтерпретувати художні образи у виконавській і педагогічній діяльності;
- взаємодіяти з аудиторією для донесення художньої концепції вокального твору, вільно і впевнено репрезентувати власну виконавську інтерпретацію.

Наявність навичок:

- вільного володіння вокальною технікою та виконавськими засобами виразності;
- слухового, метро-ритмічного й емоційного самоконтролю під час концертного виступу;

- вокально-виконавської майстерності та здатність до її вдосконалення через застосування відповідних практичних і репетиційних методик;
- читання нотного тексту.

Творчий конкурс складається дві складові:

1. **«Виконавська майстерність»** (виконання вокальної програми з академічного співу);
«Перевірка знань з теорії та історії музики» (усне опитування, співбесіда).

Вимоги до сольної програми

Перевірка виконавської майстерності передбачає виконання вступником програми з академічного співу на пам'ять, яка за ступенем складності відповідає здобутому освітньому рівню бакалавра музичного мистецтва. Абитурієнт повинен виконати програму з двох, або з трьох (залежно від рівня складності) різних за стилем, жанром, характером та формою вокальних творів, один з яких – твір крупної форми (опера сцена або вокальний цикл).

Під час фахового випробування вступник має продемонструвати:

- високий рівень вокально-технічної майстерності, професійне володіння вокальним диханням та засобами виконавської виразності;
- художньо-переконливу інтерпретацію вокальних творів, що відповідає жанрово-стильовим ознакам;
- артистизм, високий художньо-емоційний рівень виконання творів.

Теоретична перевірка знань у галузі теоретичного музикознавства, історії світової та української музичної культури, методики викладання вокальних дисциплін, володіння фортепіано, питання обраної теми наукової роботи – план-проспект магістерської роботи до 0.5 дрк. арк. погоджений з науковим керівником. Під час усного опитування абитурієнт повинен продемонструвати:

- ґрунтовні знання у галузі теоретичного та історичного музикознавства;
- практичні знання специфіки музично-виконавської діяльності, вміння розкрити логіку та побудову композиційно-драматургічного змісту вокального твору;
- знання найважливіших етапів історико-культурної динаміки світового та українського музичного мистецтва;
- знання творчого доробку видатних вітчизняних та європейських композиторів, які репрезентують етапи розвитку світового музичного мистецтва;
- вміння орієнтуватися у музикознавчій та музично-критичній літературі з актуальних проблем сучасного мистецтвознавства.

Оцінка виставляється за 200-бальною шкалою оцінювання.

Структура оцінки
за проходження комплексного фахового вступного випробування

«Виконавська майстерність»

№	Основні завдання першої сесії творчого конкурсу	Кількість балів
1	Виконання напам'ять сольної програми з академічного вокалу	1-10
Максимальна кількість балів		100

«Перевірка знань з теорії та історії музики»

№	Основні знання та вміння, які перевіряються під час другої сесії творчого конкурсу	Кількість балів
1	Знання теорії музики та сольфеджіо, вміння виконувати практичні завдання (визначення на слух, побудова та спів інтервалів, акордів тощо)	1-10
2	Знання особливостей стилю і творчого доробку композиторів, твори яких виконував абітурієнт під час першого етапу	1-10
3	Вміння проаналізувати музично-теоретичні (жанрово-стильову специфіку, емоційно-образний зміст, форму) та виконавські особливості виконаних творів	1-10
4	Знання концертного репертуару та його класифікації за жанрами (поліфонічні твори, твори великої форми, обробки народних пісень)	1-10
5	Знання імен видатних композиторів, вокалістів, характеристика їх творчої індивідуальності	1-10
6	Знання специфіки концертної діяльності (орієнтація в сольному та ансамблевому репертуарі, знання принципів відбору вокальних творів для формування концертної програми)	1-10
7	Знання загальноприйнятої італійської музичної термінології (нюанси, темпи, динаміка, штрихи)	1-10
8	Знання музичної літератури, загальновідомої методичної літератури та періодичних видань в галузі музичного мистецтва	1-10
Максимальна кількість балів		100

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ АБІТУРІЄНТІВ

Рівні навчальних досягнень	Критерії оцінювання навчальних досягнень
1. Незадовільний 123 балів і менше	Абітурієнт не виконав (не відповів) основні завдання сесії творчого конкурсу. Володіє грою на інструменті на елементарному (початковому) рівні. Не володіє виконавськими навичками та знаннями з “Основ теорії та історії музичного мистецтва”. Відсутні музичні здібності.
	Абітурієнт не виконав (не відповів) основні завдання сесії творчого конкурсу. Володіє грою на інструменті на елементарному (початковому) рівні. Майже не володіє виконавськими навичками та знаннями з “Основ теорії та історії музичного мистецтва”. Відсутні музичні здібності.
	Абітурієнт не виконав (не відповів) основні завдання сесії творчого конкурсу. Володіє грою на інструменті на елементарному (початковому) рівні. Має фрагментарні знання з “Основ теорії та історії музичного мистецтва”. Володіє виконавськими навичками на низькому рівні. Майже відсутні музичні здібності.
2. Середній 124 – 149 балів	Абітурієнт виконав (відповів) деякі завдання сесії творчого конкурсу, але продемонстрував рівень виконання на початковому рівні. Сольна програма, що була виконана, не відповідає вимогам. Абітурієнт продемонстрував дуже слабкі знання з “Основ теорії та історії музичного мистецтва”, що свідчить про обмеженість загальнокультурного рівня.
	Абітурієнт виконав основні завдання сесії творчого конкурсу, але продемонстрував рівень виконання на дуже низькому рівні. Сольна програма, що була виконана, майже відповідає вимогам. Абітурієнт продемонстрував слабкі знання з “Основ теорії та історії музичного мистецтва”, що свідчить про його недостатній загальнокультурний рівень.
	Абітурієнт виконав (відповів) основні завдання сесії творчого конкурсу, але продемонстрував рівень виконання на низькому рівні. Сольна програма, що була виконана, лише частково відповідає вимогам. Абітурієнт продемонстрував невпевнені знання з “Основ теорії та історії музичного мистецтва”, що свідчить про його недостатній загальнокультурний рівень.
3. Достатній 150-175 балів	Абітурієнт виконав (відповів) основні завдання сесії творчого конкурсу, але сольна програма, що була виконана, не в повній мірі відповідає приймальним вимогам. Абітурієнт має достатньо розвинутий технічний апарат, але не в повному обсязі демонструє наявність необхідних навичок виконання. Абітурієнт виявляє в цілому достатні знання з “Основ теорії та історії музичного мистецтва”.
	Абітурієнт виконав (відповів) основні завдання сесії творчого конкурсу, але сольна програма, що була виконана, не в повній мірі відповідає приймальним вимогам. Абітурієнт має достатньо розвинутий технічний апарат. Абітурієнт виявляє добрі знання з “Основ теорії та історії музичного мистецтва”.

	Абітурієнт виконав (відповів) основні завдання сесії творчого конкурсу, сольна програма, що була виконана, відповідає прийнятним вимогам. Абітурієнт має достатньо розвинутий технічний апарат, володіє навичками цілісного комплексного аналізу матеріалу, здатний систематизувати та узагальнювати набуті знання, може самостійно виправляти допущені помилки, демонструє добрі знання з “Основ теорії та історії музичного мистецтва”.
4. Високий 176 – 200 балів	Абітурієнт виконав (відповів) усі завдання сесії творчого конкурсу. Сольна програма, що була виконана, повністю відповідають вимогам. Абітурієнт має високорозвинений виконавський апарат, проте виявляє деякі огріхи у відтворенні нотного тексту, у відчутті форми. На достатньо високому рівні продемонстрував знання з “Основ теорії та історії музичного мистецтва”. Досить вільно орієнтується в питаннях культурного та мистецького життя України та світу.
	Абітурієнт на високому рівні виконав (відповів) усі завдання сесії творчого конкурсу. Сольна програма, що була виконана, повністю відповідає вимогам. Абітурієнт має високорозвинений виконавський апарат, проте виявляє дрібні огріхи у відтворенні нотного тексту, у відчутті форми. На високому рівні продемонстрував знання з “Основ теорії та історії музичного мистецтва”. Вільно орієнтується в питаннях культурного та мистецького життя України та світу.
	Абітурієнт бездоганно виконав (відповів) усі завдання сесії творчого конкурсу. Сольна програма, що була виконана, повністю відповідає вимогам виконання на дуже високому художньому рівні. Абітурієнт має високорозвинений виконавський апарат. Продемонстрував всебічні знання з “Основ теорії та історії музичного мистецтва”. Вільно орієнтується в питаннях культурного та мистецького життя України та світу.

Орієнтований репертуар для академічного вокалу

СОПРАНО:

Сцени з опер:

П. Чайковський

Дж. Верді

Г. Доницетті

Сцена письма Тетяни з опери «Євгеній Онєгін»

Сцена Леді Макбет з опери «Макбет»

Сцена божевілля Лючії з опери «Лючія ді Ламмермур»

Вокальні цикли

Р.Шуман

«Любов та життя жінки»

Арії:

Бах Й. С.

Гендель Г.-Ф.

Арія сорано з «Magnificat»

Арія Ромільди з опери «Ксеркс»

Арія Альміри з опери «Рінальдо»

Ave Maria.

Каччіні Д.

Моцарт В.-А.

Арія Паміни з опери «Чарівна флейта».

Арія Графині з опери «Весілля Фігаро».

Перголезі Д.-Б.

Арія сопрано з «Stabat Mater»

Римський-Корсаков М.

Аріозо Снігуроньки з опери «Снігуронька»

Лисенко М.

Пісня Наталки «Ой я дівчина Наталка»
«Віють вітри» з опери «Наталка-Полтавка»

Романси:

Глінка М.

«Бедный певец» сл. В. Жуковського.

Римський-Корсаков М.

«О чем в тиши ночей» сл. О. Толстого.

Стеценко К.

«Вечірня пісня», «Плавай, плавай лебедонько»

Лисенко М.

«Ой одна я одна» сл. Т. Шевченка

Українські народні пісні:

«Ой я знаю, що гріх маю», обр. Д. Задора.

«Чотири воли пасу я», обр. Війта.

«На вулиці скрипка грає».

«Ой не світи, місяченьку», обр. М. Лисенка.

«Ой піду я до млина», обр. Б. Лятошинського.

«Чи я в лузі не калина», обр. О. Сандлера.

«Лугом іду, коня веду», обр. М. Лисенка.

«Чом, чом не прийшов», обр. О. Чишка.

«Чи ти милий», обр. М. Лисенка.

«Співаночки мої», обр. С. Людкевича

«Така її доля», обр. Н. Ржецької.

«Ой ти дівчино», обр. А. Каціпинського.

МЕЦО-СОПРАНО, КОНТРАЛЬТО:

Оперні сцени:

Дж. Верді.

Сцена судилища Амнеріс з опери «Аїда»

Ж. Бізе

Сцена ворожіння Кармен з опери «Кармен»

Вокальні цикли

М. Мінков

«Плач гітари»»

Арії:

Глюк К. -В.

Арія Орфея з опери «Орфей і Еврідіка».

Глінка М.

сцена Вані з опери «Іван Сусанін».

Сен-Санс К.

Арія Даліли з опери «Самсон і Даліла»

Даргомижський О.

Перша пісня Лаури з опери «Кам'яний гість»

Моцарт В.-А.

Арія Керубіно з опери «Весілля Фігаро».

Романси:

Глінка М.

«Я здесь, Инезилья» сл. О. С. Пушкина.

«Как сладко мне с тобой» сл. П. Риндіна.

Гріг Е.

«Серце поета».

Степовий Я.

«Утоптала стежечку».

Нижанківський О.

«О не забудь».

Шуман Р.

«Зустріч у лісі».

Шуберт Ф.

«Дівчина та смерть».

«До музики».

Українські народні пісні:

«Де ти, доню, барилася», обр. М. Лисенка.

«В кінці греблі шумлять верби», обр. М. Лисенка.

«Ой у полі садок», обр. О. Нижанківського.
 «Ой під гаєм зелененьким», обр. Д. Січинського.
 «Чи я в лузі», обр. Д. Січинського.
 «Ой ти місяцю-зорє», обр. Д. Січинського.
 «Через сад виноград», обр. М. Скорика.
 «Тихо Дунай воду несе», обр. М. Скорика.

ТЕНОР:

Оперні сцени:

М. Мусоргський

Сцена Юродивого з опери «Борис Годунов»

Вокальні цикли

Л. Бетховен

«До далекої коханої»

Р.Шуман

«Любов поета»

Арії:

Гендель Г.-Ф

Арія Паріса з опери «Паріс і Олена»

Amen, Alleluja

Доніцетті Г

Арія Неморіно з опери «Любовний напій»

Джордано У.

Caro mio ben.

Чайковський П

Пісня Вакули з опери «Черевички»

Лисенко М.

Пісня Петра з опери «Наталка-Полтавка».

Романси:

Варламов О.

«На заре ты ее не буди».

Глінка М.

«Бедный певец» сл. В. Жуковського.

«Я помню чудное мгновенье...» сл. Пушкіна

«В крови горит огонь желанья» сл.Пушкіна.

Лисенко М.

«Айстри»

«Смутної провесни» сл. Л. Українки.

«Чого мені тяжко» сл. Т. Шевченко.

Пісня Левка з опери «Утоплена».

Українські народні пісні:

«Якби мені не тиночки».

«Там, де Ятрань».

«Чорнії брови, карії очі».

«Ніч яка місячна».

«Стоїть гора високая».

«Гандзя».

БАРИТОН, БАС:

Оперні сцени:

М. Мусоргський

Сцена смерті Бориса з опери «Борис Годунов»»

Дж. Верді

Сцена смерті Ренато з опери «Бал-маскарад»

Вокальні цикли

М. Мусоргський

«Пісні та пляскі смерті»»

Арії:

Вагнер Р.

Пісня Вольфрама з опери «Тангейзер»

Верді Дж.
Гендель Г.-Ф.
Моцарт В.-А.

Лисенко М.

Гулак-Артемівський С.

Римський-Корсаков М.
Чайковський П.

Романси:

Берг А.
Глінка М.

Гріг В.
Чайковський П.
Спендіаров А.
Респігі О.
Даргомижський О.

Кюї Ц.

Аріозо Жермона з опери «Травіата»
Арія Ксеркса з опери «Ксеркс».
Арія Фігаро з опери «Весілля Фігаро»
Арія Зарастро з опери «Чарівна флейта».
Три пісні Миколи з опери «Наталка Полтавка».
Пісня Тараса з опери «Тарас Бульба»
Каватина Султана з опери «Запорожець за Дунаєм».
Аріозо Мізгіря з опери «Снігуронька».
Арія Онєгіна з опери «Евгеній Онєгин»

«Пастух». Шведська пісня.
«Болеро» сл. Н. Кукольника.
«Сомнение» сл. М. Кукольника.
«Память сердца» сл. Ф. Романи».
«Лебедь».
«Уж гасли в комнатах огни».
«К розе».
«Снегопад».
«Ночной зефир» сл. О. Пушкіна.
«Я вас любил» сл. О. Пушкіна.
«Царско-сельская статуя» сл. О. Пушкіна.

Українські народні пісні:

«Взяв би я бандуру»
«Підкручу я чорнії вуса»
«Ой поїхав за снопами»

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонюк В.Г. Вокальна педагогіка (сольний спів) / В.Г. Антонюк. – Київ, 2007. – 174 с.
2. Багрунов В. Азбука владения голосом. СПб.: Изд-во «Композитор», 2010. – 220 с.
3. Барська З. Гармонічне сольфеджіо на основі української музики. Тернопіль : Навчальна книга-Богдан, 2017. – 80 с.
4. Берегова О. Музика ХХ – ХХІ століть. Східна Європа та українське зарубіжжя. Частина перша : підручник для вищих мистецьких навч. закладів України III – IV рівнів акредитації. К. : НМАУ імені П.І. Чайковського, 2012. – 294 с.
5. Верещагіна О., Холодкова Л. Історія української музики ХХ століття : навч. посіб. К. : Освіта, 2008.
6. Вокальне мистецтво: Історія. Сучасність. Перспективи : збірник статей / редактор-упорядник Ганна Карась. — Івано-Франківськ : Фоліант, 2015. — 208 с.

7. Гладишева А.О. «Сценічна мова». – К. : ТОВ «Червона – Турс» – 2007. – 359 с.
8. Гнидь Б. П Історія вокального мистецтва Підручник, – К.; НМАУ, 1997 – 320 с.
9. Грінченко М.О. Історія української музики : дослідження. К. : 1992. – 278 с.
10. Дубінін І. Гармонія. Ч.1. К. : Музична Україна, 1981. – 136 с.
11. Зарубіжна музична культура ХУІ – ХХ ст.: тематичний збірник наукових праць / Гол. редактор М. Черкашина. К.: «Компас», 1991. – 160 с.
12. Історія української музики. В 6 т. : наук. видання / АН УРСР. Ін-т мист.-ва, фолькл та етногр. Ім.. М. Т. Рильського; Ред. кол. М. Гордійчук і ін. (голова), О. Костюк, Т. Булат та ін. К. : Наук. думка, 1989-2004.
13. Іваницький А. Українська народна музична творчість : дослідження / А. Іваницький. – К., 1999.
14. Кияновська Л. Українська музична культура. 2-е вид. Тернопіль, 2000. – 316 с.
15. Композитори: Енциклопедичне видання / пер. з нім. Тернопіль: Навчальна книга. Богдан. 2010. 432 с.
16. Корній Л. Історія української музики : підручник. – Київ – Харків – Нью-Йорк: Вид-во М. П. Коць, 2001. Ч. 3. 480 с.
17. Корній Л. Історія української музики : підручник. Київ – Харків – Нью-Йорк: Вид-во М. П. Коць, 1998. Ч. 2. 388 с.
18. Кушка Я. С. Методика навчання співу. Посібник з основ вокальної майстерності – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2010 – 288 с.
19. Маркова Е. Вопросы теории исполнительства для магистров и аспирантов. — Одесса: Астропринт, 2002. — 126 с.
20. Маслій К.С. Виховання голосу співака / К.С. Маслій. – Рівне, 1996. – 120 с.
21. Микита М. Практичні основи вокального мистецтва. Київ: Музична Україна, 1985. – 80 с.
22. Микиша М. Практичні основи вокального мистецтва / М. Микиша. – Київ, 2001. – 240 с.
23. Морозов В. П. Искусство резонансного пения. Основы резонансной теории и техники. ИП РАН, МГК им. П.И. Чайковского, Центр «Искусство и наука». М., 2002. 496 с, илл.
24. Музыкальная педагогика Музыкальная педагогика и исполнительство: афоризмы, цитаты, изречения / сост. Г. Цыпин. — М. : МПГУ : Прометей, 2011. — 403 с.
25. Муравська О. Нариси з історії зарубіжної музичної культури. Одеса: Друкарський дім, 2010. – 214 с.
26. Павлишин С. Музыка двадцатого століття: навч. посіб. Львів : БаК, 2005. 232 с.
27. Павлюченко С. Елементарна теорія музики. К., 1980. 211 с.
28. Сбітнєва Л. Методика музичного виховання. — Луганськ : Альма-матер, 2005. — 171 с.

29. Сіненко О. Історія зарубіжної музики: метод. рек. Київ : Видавництво Ліра-К, 2017. 80 с.
30. Смаглій Г., Маювик Л. Основи теорії музики: Підручник для музичних училищ Г. Смаглій, Л. Маювик. – Х., 1998. – 384 с.
31. Современные проблемы музыкального исполнительства / В. Чинаев, Н. Карцева и др. — Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1987. — 82 с.
32. Чернова І. Музичне виконавство в ситуації постмодернізму. — Львів : Акад. сухопут. військ, 2011. — 185 с.

Відповідальна за випуск

Тетяна БОЛЬШАКОВА